

A fogyasztó fogalmáról

About Legal Concept of the Consumer

Összefoglaló

A tanulmány a fogyasztó jogi fogalmát elemzi a közösségi jog, valamint a magyar és német jog összehasonlításával. A fogyasztó fogalmának tartalma nem közömbös a fogyasztóvédelem intézményeinek alkalmazása szempontjából, ezért indokolt tisztázni a különböző jogrendszerek normatartalmát. Az elemzés alapján megállapíthatjuk, a különböző fogalomértelmezések reduktív jellegűek, így a jogvédelem köréből számos olyan jogalany kiesik, akiket egyébként akár az üzleti jog, akár a közvélekedés fogyasztóként határozza meg.

Summary

The study analyses the legal concept of the consumer. The analyses based on the comparative research methodology, which concentrating on the legal system of the European Union in the German and Hungarian legal regulation. The legal concept of the customer and the possibilities of the policy institutions for the consumer protection are discussed. Up to this day the legal concept is a limited category, because many groups of the customers are disqualified from the legal category of the consumer.

Bevezető

A tanulmány címe az utóbbi évek közpolitikai és jogi életének egyik főszereplőjére utal. A tőlünk nyugatabbra fekvő országokban, különösen az Európai Unió régi tagállamaiban, napjainkban csak nagyon kevesen és nagyon óvatosan kérdőjelezzik meg a fogyasztó kiemelt piaci szerepét, így nem kételkednek a fogyasztó védelmének szükségességében, és azt szintén evidenciának tekintik, hogy a fogyasztót a nemzeti-tagállami jognak, valamint a közösségi jogrendnek mind az anyagi, mind az eljárásjog, mind a magánjog, mind a közjog eszközeivel védenie kell. Kétkedő hangok az EU új tagállamaiból hallatszódnak, így a hazánkban bizonyos üzleti körökben uralkodó felfogás szerint, a fogyasztó külön védelme felesleges, korlátozza a piac működését, és egyébként

pedig az általános magánjogi szabályok (szerződéskötés, felmondás, szavatosság általános szabályai) bőven elegendőek a fogyasztó védelmére. Amennyiben ez így lenne, az utóbbi húsz – harminc év európai és hazai jogfejlődését bátran ignorálni lehetne, s fel lehetne oszlatni a különböző fogyasztóvédelmi szervezeteket is.

A kétkedő hangok azonban megerősítenek abban, még egyszer át kell gondolni a fogyasztóvédelem jogi megoldásait, s talán nem árt felidézni a fejlődés különböző állomásait sem, minthogy a fogyasztóvédelem területén működő sajátos jogi szabályrendszert is be kell mutatni. Mindez a jelen tanulmány keretein jóval túlnyúló vállalkozás, így az alapvető kronológia és fogyasztóvédelmi intézménytörténet megismeréséhez a különféle monográfiák és szakkönyvek sokaságát ajánljuk az olvasó figyelmébe. Ami itt és most bemutatásra kerül, az a fogyasztó jogi fogalma, és a fogalomból következő eljárási (perjogi) jogvédelem tartalma. A tanulmány egy nagyobb kutatás és összegzés része, így természetesen bemutatott megoldásai a kutatás előremenetétől függenek.¹ Elsősorban a közösségi jogra koncentrálok, ám a magyar szabályozás mellett – ahol lehetséges – kitér a magyar jogi szabályozás számára irányadó német jogi szabályozásra is.

A piaci szabályozás magánjogáról

A XIX. században születtek meg a nagy európai magánjogi kódexek, mintájuk a francia Code Civil, a napóleoni törvénykönyv volt.² Közép-Kelet Európa, néhol Polgári Törvénykönyvvel, néhol anélkül, e napóleoni jogelveket vette át, nem ritkán német (BGB)³ közvetítéssel. E magánjogi rendszerben a piaci szereplők magatartásának szabályai a klasszikus jogelveken alapultak, azaz a piaci szereplők (eladó – vevő, szolgáltató – ügyfél) szerződése magánügynek (állami direkt szabályozáson kívüli területnek) számított, a felek egyenjogúak, mellérendeltek és azonos piaci erő pozícióval rendelkező jogalanyok. A XX. század harmincas éveitől, főleg az USA jogtörténeti fejlődésének köszönhetően, azonban az üzleti életet szabályozó rendszer átalakult. Megjelentek például a szerződési blanketták. Ennek eredményeként a szerződéskötéskor a felek már nem voltak abban a helyzetben, hogy szerződésük minden egyes pontjáról egyeztessenek, megjelentek a tömegárak, így a szerződésekbe már nem lehetett belefoglalni az áru egyedi paramétereit, és az adásvétel különös jogi feltételeit. A reklám, a különböző fogyasztásra ösztönző információözön hatására – főként a XX. század ötvenes éveiben, s immár Európában is – a vevő nem tudta már összehasonlítani a különböző árucikkeket, vagy ha igen, akkor ezeket az eladó, többnyire piaci monopol helyzetben lévő gyártó a számára kedvező módon manipulálta. Nem véletlen, hogy USA-ban nagyon korán (1872.-ben) megjelentek olyan jogszabályok,

¹ Jelen írás alapja a szerző „A fogyasztó örököse és a privilegizált joghatóság. (Egy kutatási terv előkérdései)” c. tanulmánya, amely a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karának konferenciájáról („A Brüsszel I. Rendelet módosítása” Budapest, 2011. Május 26.) kiadott kötetben lát hamarosan napvilágot a HvgOrac. Lap- és Könyvkiadónál.

² Kecskés László: A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben. HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2009.

³ BGB azaz Bürgerliches Gesetzbuch, – Polgári Törvénykönyv.

amelyek a gyártók, vagy szolgáltatók piaci magatartását szabályozták, majd a XX. század harmincas éveitől egyre több, a fogyasztói javak piacának vásárlóit védő önszerveződések, szervezetek alakultak meg. Állami politika szintjére mindez Kennedy elnök alatt emelkedett, aki a fogyasztói jogok négy aspektusát akarta jogszabályokba foglalni, így az információra, a biztonságra, a választásra, és a meghallgatásra való jogot.⁴

A Római Szerződéssel megalakított Európai Gazdasági Közösség alapvető céljai között még nem szerepelt a fogyasztóvédelem. Csak 1975-ben deklarálták a fogyasztói alapjogokat, ezt követően tudatos közösségi politikai programok alakították, lényegében az 1993-ban életbe lépett Maastrichti szerződés emelte a fogyasztóvédelmet a közösségi politika szintjére. A közösségi jog azonban nagyrészt nem magánjogi eszközökkel, hanem közhatalmi beavatkozással indult el a fogyasztóvédelem útján. Napjainkra azonban már magánjogi eszköztár is rendelkezésre áll, s ennek a magánjognak a szabályozó modellje alapvetően eltér a klasszikus szerződések (magánjogi) modelljétől.⁵ Így a feleket nem tartja a piacon egyenrangúnak, hanem a fogyasztót alárendelt, éppen ezért külön jogi védelemre méltónak tekinti, a felek között kötött, s korábban magánjogként értelmezett, fogyasztói szerződést közvetlen alkalmazandó állami előírásokkal tölti fel, és az általánostól eltérő, a fogyasztónak kedvezőbb igényérvényesítést teremt (békéltető testületek, fogyasztó közeli bírói fórumok, közérdekű keresetek).

A fogyasztóvédelemről

A fogyasztó védelme sokak szerint – így többek között Baroso Bizottsági Elnök szerint⁶ – az EU sikertörténete. A magyar elnökség számára készült összefoglaló véleményében⁷ az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság sajátos és új megközelítésről tett említést, egyúttal ajánlásokat fogalmazott meg a fogyasztóvédelemre vonatkozó alapvető irányelvek és jogszabályok átfogó felülvizsgálatához. A Vélemény a fogyasztóvédelmi politikát az elmúlt húsz év legfontosabb törekvései közé sorolta, továbbá kifejtette, a fogyasztóvédelem az egységes piac megteremtésének egyik legfontosabb eszköze volt, és lesz. Hiányolta ugyanakkor a világos, összefüggő és teljes európai fogyasztó politikát. A 2020-ig szóló stratégiai célnak a fogyasztó támogatása és védelme kellene, hogy legyen – szögezi le a Vélemény – „*azonban ez nincs így*”. Mindettől függetlenül a közösségi szakpolitikák között az egyik legmarkánsabb, és legnagyobb intézményhálózatot mozgató politikai terület.

4 Fazekas Judit: A fogyasztóvédelmi jog fejlődése. Im: Miskolczi Bodnár Péter (szerk): A civilisztika fejlődéstörténete. Bótor Kiadó Miskolc, 2006. 113. old.

5 Vö: Osztoivits András: Érvénytelenség a fogyasztói szerződésekben. Im: A magánjogi kodifikáció eredményei. Novotni Alapítvány, Miskolc, 2010. 61. old.

6 Vö. Az Európai Unió 2009-ben – A Barroso vezette Bizottság legjelentősebb sikerei. Letöltés (2011. június 23.): <http://ec.europa.eu/news/images/euexplained/090520u.pdf>.

7 Vélemények Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, 470. Plenáris ülés, 2011. Március 15. És 16. Az Európai Unió Hivatalos Lapja (továbbiakban Hivatalos Lap) 2011.5.3. C 132/3.

A fogyasztó jogvédelmét biztosító szabályokat számos csoportosítási szempontból vagy számos témakör szerint rendezhetjük el.⁸ Kende Tamás – Szűcs Tamás a termékeket és / vagy a szolgáltatásokat szabályozó jogszabályok mellett a közvetlen piaci magatartások alakítását, illetőleg a távollévők között kötött szerződések (ügyletek) szabályait különbözteti meg. Gyakorlatilag a 13 irányelv mellett – amennyiben ide tartozónak tartjuk az utasok védelmét⁹ – számos rendelet előírásait kell a fogyasztóvédelem körébe sorolnunk.

Történetileg az első fogyasztót óvó védelmi szabályok az ingó adásvétellel összefüggésben alakultak ki. Mivel sem a magánjogi intézményeket (szavatosság, jótállás)¹⁰, sem az igényérvényesítés bevett eljárási rendjét nem tekintették elégségesnek a fogyasztó védelméhez, ezért megindult egy önálló, a magánjog és a közjog elemeit egyaránt tartalmazó intézményrendszer kiépítése.¹¹ Az ingó dolgok adásvétele máig is prototípusa a fogyasztói szerződéseknek,¹² azonban – pusztán a közösségi jog jogforrási rendszerének bővülését nézve – mára már messze túlléptünk az ingó dolgok adás-vételén. Az európai közösségek (majd az unió) fogyasztóvédelmi magánjoga¹³ a fogyasztóvédelem alá vonta a távértékesítéssel foglalkozó pénzügyi szolgáltatásokat, az elektronikus kereskedelmet, a termékfelelősség rendszerét éppúgy, mint a tisztességtelen szerződési feltételek vagy a megtévesztő reklám tilalmát. A jogi szabályozás alá eső ügyek száma – pontos statisztikai adatok hiányában – egzakttól nem állapítható meg. Fogyasztói jogügyleteket bonyolítanak a tagállamokon belül (részben a közösségi jog szabályai alapján), és a „határokon átnyúlva”. Feltehető, vélhető, látható és tapasztalható, hogy a határon átnyúló fogyasztói vásárlások (szolgáltatás megrendelések) egyre erőteljesebb részét képezik az EU gazdasági életének, összességükben valóban egy egységes piac kialakulása felé mutatnak.

8 Kende Tamás – Szűcs Tamás: Bevezetés az Európai Unió politikáiba. Complex Wolters Kluwer csoport, Budapest, 2009. 654. old.

9 Dr. Angyal Zoltán: Légiközlekedési Jog az Európai Unióban. HvgOrac Lap-, és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2011. Illetve: Gyekiczky Tamás: Késésben. (Légi utasok bírói jogvédelme Magyarországon a közösségi jog tükrében.) Európai Jog 2010/ 3. sz. 9 – 17. old. valamint: A légi utasok védelme az Európai Unió jogában. Fogyasztóvédelmi Szemle 2010 / 5. on-line kiadás. A szakirodalom abban nem egységes, hogy az utas védelem a fogyasztóvédelem része-e avagy sem. Mellette szól, miszerint a fogyasztóvédelmi intézmények intézik legnagyobb részben az utas panaszkait. Ellene szól a jogforrási rendszer, avagy éppen a Rendelet 15. Cikke, ami kizárja a fuvarozási és személyszállítási szerződéseket az alkalmazási körből (a privilegizált joghatóság köréből), amennyiben azok nem kínálnak egyszerre utazást és szállást.

10 Vö. Kecskés László: A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben. HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2009.

11 A közjogi védelemről egyértelműen szól például az EuB egyik ítélete. A C – 344/04. sz. ügy. International Air Transport Association és European Low Fares Airline Association c. The Queen, Department for Transport. (Ítélet: 2006. Január 10.) ügyben – igaz a légi utasok védelme kapcsán – az EuB kifejtette, hogy a közösségi védelem *közjogi* (kártalanítás), szemben a *magánjogi* (kártérítés) védelemmel. L.A. Geelhoed Főtanácsnok úgy vélekedett, hogy mindez *kiegészíti* egymást, így biztosítva az utasok kettős védelmét.

12 Jelzi ezt például a Tanács 1993. Április 5.-i 93/13/EKG irányelve a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről, amely Eladó (vagy Szolgáltató) elnevezéssel illeti a fogyasztóval szerződést kötő másik felet, és csak az értelmező rendelkezésekben (2. Cikk. b. pont), magyarázza meg, mit is értsünk Eladó vagy Szolgáltató alatt. Átnézve a fogalomértelmezés történetét, látható nem egységes és időszakonként változó a másik fél elnevezése. Így „vállalkozás”, vagy „másik fél” megnevezés olvasható a szövegekben, és az EuB ítéleteiben. Az elnevezés sokszínűsége maga prezentálja azt a fejlődési utat, amit a fogyasztóvédelem az ingó adásvételektől a világhálón folyó kereskedelem szabályozásáig befutott.

13 Osztoivits András: Európai Fogyasztóvédelmi Magánjog. HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2006. A fogyasztó védelmének teljes magánjogi kiépítésére a német jog a legszemléletesebb példa. A BGB átalakításával implementálták a közösségi jog irányelveit, gyakorlatilag egy önálló polgári törvénykönyv jött így létre – főleg a kötelmi jogban – a fogyasztói jogügyletek szabályozására. Bülow, Peter – Artz, Markus: Verbraucherprivatrecht. C.E.Müller, Verlagsgroupe Hüthing Jehle Rehm GmbH. 2011.

A fogyasztóról

Nem mindegy, hogy kit tekintünk fogyasztónak. A fogyasztó jogi definíciója számos vita és szabályozási konfliktus forrása, ugyanakkor a rá szabott jogintézmények alkalmazásánál a szelekció alapja.

A polgári perjog, vagy eljárásjog területéről véve a példát, a Tanács 44/2001/EK rendeletének¹⁴ értelmezésében a **fogyasztó** az, aki igénybe veheti a Rendelet által biztosított, rá nézve kedvező joghatósági fórumot. A közösségi jog alkalmazása során a közösségi jog fogalmait kell felhívunk, azaz a fogyasztói minőség autonóm és megszorító értelmezését. A fogyasztói **jogalanyiség** primér meghatározása, a Rendelet 15. cikkének 1. bekezdése olyan személyről beszél, *aki a kereskedelmi és szakmai tevékenységén kívül köt szerződést*. Mivel a megfogalmazás bármennyire pontos, tartalmilag mégis sokértelmű, (pl. a személy fogalma alatt a természetes és a jogi személy egyaránt meghúzódhat), a fogyasztó fogalma jogalanyisági elemének pontosabb meghatározására már korán, még a Rendeletet megelőző Brüsszel-I Szerződés¹⁵ hatálya alatt megindultak az EuB¹⁶ felé irányuló megkeresések. A Bíróság igazi jogtörténeti értékű ítélezési hagyományt teremtett e téren, számos ítéletében tárta fel – közelítő pontossággal – a fogyasztó jogalanyiségének elemeit. Ezek az ítéletek mondták ki a fogalom autonóm¹⁷ jellegét, továbbá a fogalom megszorító értelmezési kötelezettségét is.¹⁸ A Gruber ügy ítéletében a Bíróság azt az álláspontot fejtette ki, miszerint a fogyasztó megszorító fogalma a különleges szerződéssel (fogyasztói szerződéssel) érintett személy helyzetére, nem pedig az érintett személy szubjektív körülményeire reflektál. „...Kizárólag az egyén magánfogyasztásával kapcsolatos szükségleteinek kielégítését célzó, szakmai tevékenységtől vagy ilyen céltól független szerződés tartozik azon különleges rendelkezések hatálya alá, amelyeket az egyezmény a fogyasztó – mint gyengébbnek tartott fél – védelmére ír elő...”¹⁹ Szeretnénk felhívni a figyelmet a gyengébb fél védelmének célkitűzésére, amely a Bíróság jogértelmezésének egyik tartóoszlopa.

A **jogalanyiség** tehát a fogyasztóra, mint olyan magánfelhasználóra utal, aki természetes személy. A Rendelet alkalmazása szempontjából a közösségi jog fogalomértelmezése a kötelező, ám az autonóm és megszorítóan értelmezett fogyasztó fogalom, eleve kizár bizonyos jogalanyokat a fogyasztói körből, és ezzel együtt a privilegizált bírói fórum igénybevitelének lehetőségéből.

14 A Tanács 44/2001/EK Rendelete (2000.december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

15 Brüsszelben 1968. Szeptember 27.-én kötött egyezmény a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról.

16 EuB: jelenleg az Európai Unió Bíróság, a Lisszaboni Szerződés előtt az Európai Közösségek Bírósága elnevezés rövidítése.

17 A történeti fogalomértelmezés összefoglalóját vö. a C-464/01. sz. ügyben (Johann Gruber c. Bay Way AG) 2005. Január 20.-án meghozott ítélet 31. pontja.

18 A szigorú értelmezés kötelezettségét többek között a Bíróság a C-27/02. sz. ügy (Petra Engler c. Janus Versand GmbH) 2005. Január 20. i. ítéletében – 43. pont – mondta ki. Ez többek között azt jelenti, hogy a joghatósági privilegiúmra vonatkozó rendelkezések csak az Egyezményben (Rendeletben) kifejezetten meghatározott esetekben alkalmazható és alkalmazásuknak az Egyezmény céljainak elérését kell szolgálnia.

19 C – 464/01. sz. ügy ítéletének Összefoglalója. Az ítélet legfontosabb szövegrészei megtalálhatóak az Osztovíts András (szerk.): Európai Joghatósági szabályok polgári perekben c. kötet 165 – 175. oldalán.

A magyar szabályozásban a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény **hatályos** értelmező rendelkezései szerint *a fogyasztó az önálló foglalkozásán és gazdasági tevékenységi körén kívül eső célok érdekében eljáró természetes személy, aki árút vesz, rendel, kap, használ, igénybe vesz, vagy az áruval kapcsolatos kereskedelmi kommunikáció, ajánlat címzettje*. A definíció alapján – a jogalanyiség szempontjából nézve – egyértelmű, hogy a fogyasztó természetes személy, még akkor is, ha a definíció feltűnő módon az áru gyűjtőfogalma alatt vonja be a szolgáltatásokat, vagy a vagyoni értékű jogokat a fogyasztói körbe.²⁰

Hazai jogunk magánjogi kódexe már több problémát vet fel. A Ptk. 685. § d.) pontja alapján a **Ptk. alkalmazási körében** a fogyasztó *a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül eső célból szerződést kötő személy*. Szigorúan a jogalanyiságot vizsgálva tehát a fogyasztó nem pusztán természetes személy, mivel a Ptk. a személy fogalma alatt a jogi személyeket is érti. Az értelmezést alátámasztja a fogyasztói szerződés fogalma, amely a fogyasztó és (általában véve) a **személy** között jön létre, hiszen a fogyasztóval szerződő fél, mint gazdasági vagy szakmai tevékenységet folytató „személy”, legtöbbször jogi személy.²¹ Amíg tehát a hatályos fogyasztóvédelmi törvény határozza meg a fogyasztó fogalmát, értelmezését használja, addig a Ptk. sokkal tágabban határozza meg a fogyasztó fogalmát, mivel kiterjeszti azt a természetes személyek körén túlra. A közösségi jog, a Rendelet alkalmazása szempontjából mindez voltaképpen – tekintettel a közösségi rendelet (és fogalmainak) elsődleges és kizorító érvényességére – nem érdekes, azonban a fogyasztó jogvédelme szempontjából e differencia egyáltalán nem közömbös. Úgy tűnik, a közösségi jog jogvédelme szűkebb, mint a hazai magánjogi kódex által nyújtott jogvédelmi kör.

A fogyasztó fogalmának másik jellemző közösségi jogi kritériuma a **jogviszony jellege**, azaz a fogyasztó és a vállalkozás között kialakított jogi kapcsolat tulajdonsága. A kapcsolat a fogyasztó és vállalkozás között **szerződéses** kapcsolat, e követelményt a Bíróság még a Brüsszeli Egyezmény értelmezése során fogalmazta meg, máig ható érvénnyel. A privilegizált joghatóság csak akkor vehető igénybe, amennyiben a fogyasztó magánszemély, *„és ha a bírósághoz benyújtott kereset.. a fogyasztó és az eladó között megkötött szerződéshez kapcsolódik... és amely kölcsönös és egymástól függő kötelezettségeket keletkeztet a két szerződő fél között...”*²² Amennyiben nincs ilyen megkötött szerződés, azaz csak szerződés „jellegű” a felperes igénye – pl. a felek vitatják a szerződés létrejöttét –, a privilegizált joghatósági fórumot nem lehet igénybe venni, a jogvita – a Rendelet jelenlegi rendszerében – az 5. cikk. 1. pont. a.) alá tartozik.²³

20 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről. 2. § a.) a fogyasztó, f.) a termék, g.) a szolgáltatás, és l.) az áru fogalma. Meg kell jegyezni, hogy 2008. szeptember 2.-ig a törvény a fogyasztó meghatározását másként definiálta, és a magyar bírói gyakorlat e fogyasztó fogalom alapján ítélkezett (KGD2005. 44 KGD2005. 50.) A fogalom a Ptk. jelenlegi fogyasztó fogalmával esett egybe. (Pld.: KGD2005. 50, Fogyasztó nem csak természetes személy, hanem gazdasági társaság is lehet, ha az áru megvásárlása annak végső felhasználása érdekében történt (1997. évi CLV. törvény 2. §).

21 e) fogyasztói szerződés: az a szerződés, amely fogyasztó és olyan személy között jön létre, aki (amely) a szerződést gazdasági vagy szakmai tevékenysége körében köti; a törvény jótállásra és kellekszavatosságra vonatkozó szabályai alkalmazásában az a szerződés minősül fogyasztói szerződésnek, amelynek tárgya ingó dolog, kivéve a villamos energiát, a - tartályban, palackban vagy egyéb módon korlátozott mennyiségben vagy meghatározott tartalommal ki nem szerelt - vizet és gázt, továbbá a végrehajtási eljárás vagy más hatósági intézkedés folytán eladott dolgot, valamint az olyan árverésen eladott használt dolgot, amelyen a fogyasztó személyesen részt vehet (fogyasztási cikk);

22 A C-27/02. számú – fentebb idézett – ítélet 34. pontja.

23 A C-27/02. sz. ítélet 45. pontja.

A Bíróság az Ilsinger ügyben megerősítette álláspontját, egyúttal korrigálta a Brüsszeli Egyezmény és a Rendelet eltérő szövegezését. A fogyasztó és a vállalkozás közötti kapcsolatot is *szigorúan* kell értelmezni, azaz a Rendelet céljával összhangban. Ezért a Rendelet alkalmazhatósága szempontjából a szerződés létezése elengedhetetlen, a *szereződéses kapcsolat létrejöttéhez pedig az szükséges, hogy a fél határozott, a tárgyat és a terjedelmet illetően kellően pontos ajánlattétellel vállaljon jogi kötelezettséget*. Ennek hiányában csak szerződés-előkészítő, vagy kvázi-kontraktuális jellegű kapcsolatról beszélhetünk, ami kizárja a privilegizált joghatósági szabály alkalmazhatóságát.²⁴

A közösségi Rendelet alkalmazhatóságának további feltétele, eleme, a fogyasztó és a vállalkozás (eladó, szolgáltató, stb.) közötti jogviszony *aszimmetrikus* jellege. A Rendelet jogvédelmi célja – amiként a Brüsszeli Egyezménynek is – hogy *„a gyengébb felet az érdekeinek megfelelő, az általános szabályoknál kedvezőbb joghatósági szabályokkal kell védelemben részesíteni.”*²⁵ Ez az a jogvédelmi cél, amelyből a kereskedelmi és szakmai tevékenységet nem folytató végső fogyasztó jogvédelme levezethető, amint ezt a Bíróság (már idézett) állásfoglalásában megtette.²⁶ Eltekintve a fogyasztó jogalanyi fogalmától, megállapítható, hogy e jogvédelmi törekvés mögött egy ún. „objektív” (vagy gazdaságszociológiai) helyzet található, amelyben a fogyasztó gyengébb, ő az, aki járatlan a jogi kérdésekben, és nem foglal el azonos (egyenlő) gazdasági (piaci) pozíciót a vele szemben szerződő másik féllel szemben. Jogviszonya tehát aszimmetrikus, és ez az aszimmetria a fogyasztói szerződések legfontosabb jellemzője. Ha *„valamely személy kereskedelmi vagy szakmai körében köt szerződést, akkor e személyt a szerződő partnerével egyenrangúnak kell tekinteni, és így ilyen esetben nem alkalmazható a ... fogyasztók érdekét szolgáló külön védelem”* mondta ki – szinte megfordítva a logikát – a Bíróság a Gruber kontra Bay Wa AG ügyben hozott ítéletében.²⁷

Nem közömbös az sem, ki kötötte meg a szerződést. A szerződést a fogyasztónak kell megkötnie, azaz a jogvédelem akkor nyújtható, ha a szerződést a fogyasztó ebben a jogi minőségében már megkötötte. Nem áll fenn tehát a jogvédelmi igény, amennyiben a fogyasztó jogutódként belép egy kereskedelmi szerződésbe, és akkor sem, ha a fogyasztóra engedményeznek egy kötelmi igényt. Az előbb idézett Ilsinger ügy ítéletéből mindez egyértelműen következik, a Bíróság a nem fogyasztó által kötött, vagy a magánszemély nem fogyasztói minőségében kötött szerződést (Gruber c. Bay Wa AG ügy) határozottan kizárja a rendelet privilegizált joghatósági köréből. A fejezet címe – érvel pl. az Ilsinger ügyben a Bíróság – *„Joghatóság fogyasztói szerződések esetén”*, ami összhangban a rendelet jogvédelmi céljával, csak a fogyasztó által (fogyasztói minőségben) megkötött szerződések eseteire vonatkozik.²⁸

24 C-180/06. sz. ügyben (Renáta Ilsner c. Martin Dreschers, a Schlank & Schick GmH felszámolója) 2009. május 14.-én hozott ítélet 53.-54. pontja. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=2011.05.22.letöltés.V6> még: C-96/00. sz. un. Gabriel ügyben 2002. július 11.-én hozott ítéletet. EBHT.2002. I.-6367. old.

25 A Rendelet Preambulumának 13. pontja.

26 Így a Bertrand ügy C-150/77.sz. ill. a Shearson Lehman Hutton ügy C-89/91. sz. ítéletei.

27 C-464/01. sz. ügyben (Gruber ügy) 2005. január 20.-án meghozott ítélet 39. pontja. Osztovtits András (szerk.): Európai Joghatósági szabályok polgári perekben c. kötet 165 – 175. oldalán.

28 Vö. Shearson Lehmann Hutton ügy (C-89/91.) ítélete, amelyben a bíróság nem ismerte el az engedményezés során az engedményező jogutódját fogyasztónak.

Összefoglalva az eddigieket azt látnunk kell, hogy *a fogyasztó közösségi jogi fogalma nem terjed ki minden jogalanyra, aki a nemzeti (itt a magyar) jog szerint fogyasztónak minősül(ne)*.

A német jogban a BGB 13.§-a határozza meg a fogyasztó polgári jogi fogalmát. *Fogyasztó mindaz a természetes személy, aki a jogügyletet abból a célból köti, hogy az sem a gazdasági (gewerbliche), sem az önállóan üzött foglalkozási tevékenységéhez nem tartozhat hozzá*. A Németországi Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof) a törvényi értelmezést azzal egészítette ki, hogy a fogyasztó csak akkor minősül fogyasztónak, ha a vele szerződő fél minden kétségtől mentesen, egyértelműen az összes körülményt mérlegelve számolhat a természetes személy eme objektív szándékának fennállásával. Amennyiben nem, akkor a szerződő magánszemély még akkor sem tekinthető fogyasztónak, ha mint magánszemély köti meg a szerződést.²⁹

A BGB rendszerében a - fejezetcímként megjelölt - jogi személyek három csoportja található, a természetes személy, a fogyasztó és a vállalkozás. Ebben a konstrukcióban azonnal felvetődik a kérdés, a fogyasztó önálló jogalany-e a természetes személy mellett, vagy a természetes személy *egyik*, nevesített leágazása (alcsoportja, fajtája). A kérdés egyszerre tűnik rossz értelmű jogászknak, és értelmes problémának. Rossz kérdésnek sejlik, mivel a törvényi definíció szövege természetes személyt határoz meg fogyasztóként, tehát nem lehet egyenlőségjelet tenni a két jogalanyi minőség közé. Értelmes a kérdés viszont azért, mert a BGB szabályai a fogyasztót olyan önálló jogalanyisággal és speciális intézményekkel szerelték fel, amelyekkel a természetes személy e minőségében nem rendelkezik. Így a fogyasztói hitelszerződések, a sajátos elállási, felmondási és szavatossági jogok a természetes személyeknek csak akkor állnak rendelkezésére, amennyiben „többletpozícióba” kerülnek, azaz fogyasztók lesznek. Jauernig a BGB Kommentárban azt írja, hogy a természetes személy által követett üzleti cél a természetes személy *magánszférájának* rendszerén belül marad, vagy olyan tevékenységhez tartozik, amely nem önálló foglalkozási tevékenység. A fogyasztó belső szándéka, akarata egyedül nem döntő tényező, a jogügylet *tartalma* a lényeges. E felfogásból érthető a BGH már idézett ítélete, amikor objektív célként értelmezi a törvény szövegét.³⁰

Megállapítható, egy erősen *kontraszelektív* fogalom-kialakítás történt, akár a közösségi, akár a nemzeti – tagállami jogrendszereket elemezzük. A fogyasztó modellje korábban is sok kérdést vetett fel, még a kilencvenes években sem volt egyértelmű, a különböző jogszabályi megoldások az értelmes, döntésképes fogyasztót védik-e, avagy a felületes, a vásárlásait rutinszerűen intéző fogyasztót. Ami azonban bizonyos volt, a nem magán célú felhasználó, legyen az végfelhasználó vagy egyéni magánvállalkozó, esetleg szabadfoglalkozású jogalany, nem esik a védett körbe.³¹ Nyitott volt még az a kérdés

29 BGH, Urteil vom 30. 9. 2009 - VIII ZR 7/09. A perbeli ügyben egy ügyvédnél azért esett el a fogyasztói státusszal együtt járó kedvezményektől, mert lámpavásárlása során a kereskedő nem tudott egyértelműen meggyőződni arról, hogy a lámpát magánemberként, avagy irodájában – önálló foglalkozási tevékenységéhez – fogja-e használni.

30 Jauernig, Bürgerliches Gesetzbuch. 13. Auflage 2009. Münchener Kommentar.

31 Dr. Meinrad Dreher: Der Verbraucher – Das Phantom in den opera des europäischen und deutschen Rechts? Im: J.Z. (Juristenzeitung) 1997. 167. Old.

is, hogy az önvédelemre képes, információval ellátott fogyasztó részesüljön-e külön jogvédelemben, vagy az állam direkt módon átírja-e a fogyasztó és a vállalkozás közötti szerződéseket, belenyúlva a közöttük kialakult magánjogi jogviszonyba. Az azóta eltelt időben ezen utóbbi megoldás alkalmazása vált uralkodóvá, ám a Kennedy elnök által megfogalmazott, alapvetően az információs igényhez – ezzel együtt az önvédelemhez – kapcsolódó politikák korszaka sem járt le.

Néhány szociológiai megjegyzés

A Rendelet jogvédelmi céljának indoka a fogyasztó piaci helyzetének egyenlőtlensége – aszimmetriája – a vele szerződést kötő másik féllel szemben. Ez az értelmezés azt jelenti, hogy a nem – fogyasztói üzleti világban nincs szükség ilyen védelemre, mert ott a felek egyenrangúak.

Az érvelés a klasszikus (liberális) piac, és a tanulmány elején érintett klasszikus magánjogi elméletén nyugszik. A piac, mint egyenlő alanyok rendszere azonban a modern gazdaságban illúzió.³² Nem igen értelmezhető például, hogy egy kis családi betéti társaság miért nincs aszimmetrikus helyzetben egy nagy franciaországi megrendelő konzorciummal szemben. A magyar bt. például nem perelhet a privilegizált joghatósági szabály alapján, vagy az általános, vagy az egyéb joghatósági okokra hivatkozva adhatja be keresetlevelét. És fizetnie kell a másik tagállamban szokásos perköltségeket.

Maga az EuB is érezte ezt a problémát, annál is inkább, mert a Benincasa c. Dentalkit ügyben³³ a Főtanácsnok jelezte, a franchise szerződéseknél az áradók egyoldalúan szabják meg a szerződési feltételeket, a felek pozíciója így a gazdasági (üzleti) jogviszonyok tekintetében sem egyenlő. Mégsem tekintette az EuB alkalmazhatónak a kedvezőbb joghatósági rendelkezést, hiszen a megkötött szerződés nem volt fogyasztási szerződés.

A napjainkban folyó jogszabály felülvizsgálat során a fogyasztó fogalmának kialakult értelmezését nem érintették, úgy tűnik, a nemzetközi bírói fórumot meghatározó szabályok még jó ideig az itt bemutatott értelmezésre támaszkodnak. A fogyasztó, mint a jogvédelem alanya kivételes helyzetbe került, felmentést kapott az általános szabályok alkalmazása alól. Maradva az eljárásjog területén, felvetődik a kérdés, nem kellene-e a fogyasztói ügyek joghatóságát önálló rendeletben szabályozni, hiszen egy klasszikus gazdasági kapcsolatrendszerre íródott Rendeletben számos konfliktust, megoldhatatlan helyzeteket teremtve érvényesíthetőek a privilegizált szabályok. Az 1968-as Brüsszeli Szerződés óta több évtized telt el, a különböző fogyasztóvédelmi jogforrások száma jelentősen megnőtt, igazán itt lenne az ideje – összhangban a Bizottsági Véleménnyel – egy átfogó fogyasztóvédelmi politika és jogi szabályozás megteremtésére, melynek részét képezhetné egy új, és letisztázott bírói fórumrendszer megteremtése.

³² Ezt már Galbraith látta az Új ipari állam című könyvében. Galbraith, John Kenneth: The New Industrial State. Harmondsworth: Penguin, 1972. (Sec. Ed.).

³³ C-269/95. sz. ügy. Ítélet: 1997. Július 3.

Összegzés

A fogyasztó fogalma, úgy, mint a jog intézményes alkalmazásának bázisa meghatározza tehát a védett csoportba tartozók körét. A fogyasztó fogalmának változásai, például a magyar jog átalakítása, azzal járt, hogy a védettségi körbe tartozók közül néhány csoport kiesett (pl. jogi személy vásárlók) a privilegizált személyek köréből. Így elveszett számukra a jogvédelem számos intézménye, részükre elérhetlenné vált a kedvező perlési fórum. A tanulmányban röviden bemutatott példa a határon átnyúló perindítás esélyeiről jól mutatja, mennyire összetett, történetileg változó elemekből tevődik össze a fogyasztó jogfogalma. Mindenesetre, és elsődlegesen javasoltak azok a kutatások vagy elemzések, melyek a jogfogalmak, itt és most a fogyasztó fogalmának, tartalmi meghatározásán keresztül közelítenek a gazdasági élet szereplőihöz, nem mosva így el azokat a különbségeket, amelyek egy más megközelítésből – pld. az üzleti jog felől közeledve – nem látszódnának. Csak így lehet kimutatni, a versenyszféra szabályait alkotó piaci magánjog, és az ehhez kapcsolódó igényérvényesítési rendszer nem releváns a fogyasztókra nézve, a fogyasztót önálló, mással össze nem keverhető és keverendő szabályok védik. Mondhatnánk azt is, hogy a magánjog megkettőződött, a fogyasztói és az üzleti világ jogára. Ezt lehet kritizálni, lehet ennek ésszerűségében kételkedni, azonban mindenképpen tényként, adottságként kell kezelni. Jobban tisztázható persze mindez akkor, ha – ahogy a joghatósági rendelet esetében javasoltuk – külön, külön szabályozzuk az egymáshoz nem tartozó gazdasági, társadalmi viszonyokat. Mert úgy néz ki a homógen, koherens jogi univerzalizmus mindenképpen a múlté.